

CHET TILLARINI O'RGANISHNING SHAXSIY VA KASBIY FOYDALARI

Irisqulova Fayziniso Oltiboy qizi
3-ingliz fakulteti, 2302-guruh talabasi
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Anvarova Rayhona Iqbolovna
3-ingliz fakulteti, 2302-guruh talabasi
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya: Maqolada chet tillarini o'rganishning shaxsiy va kasbiy yuksalishdagi ahamiyati IMRAD tizimida tahlil qilinadi. Xorijiy tillarning kognitiv rivojlanish va mehnat bozoridagi raqobatbardoshlikka ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: chet tillari, shaxsiy o'sish, martaba, kognitivlik, mehnat bozori.

Abstract: The article analyzes the role of foreign languages in personal and professional growth using the IMRAD system. It examines the impact of languages on cognitive development and labor market competitiveness.

Keywords: foreign languages, personal growth, career, cognition, labor market.

XXI asrning uchinchi o'n yilligida mehnat bozori "funktional ko'nikmalar" (hard skills) bosqichidan "kognitiv moslashuvchanlik" (cognitive flexibility) davriga o'tdi. Globallashuv sharoitida chet tilini bilish professional kapitalning bazaviy elementi hisoblanardi. Oxirgi 10 yillikda (2016–2026) raqamli iqtisodiyotning ulushi eksponentsial ravishda o'sishi natijasida, transmilliy hamkorlik va masofaviy ish (remote work) sektori 35% ga kengaydi. Bu jarayon xorijiy tillarni egallash darajasini mutaxassisning bozordagi "likvidligi" (ayirboshlash qiymati) bilan bevosita bog'lab qo'ydi.

Muammoning qo'yilishi va noma'lumligicha qolayotgan jihatlar. Garchi ta'lim tizimida til o'rgatish metodikasi takomillashib borayotgan bo'lsa-da, til o'rganishning shaxsiy psixologik transformatsiyasi va strategik-iqtisodiy dividendlar o'rtasidagi korrelyatsiya yetarlicha tizimlashtirilmagan. Aksariyat tadqiqotlar tilni faqat "kommunikativ instrument" sifatida ko'radi, biroq uning inson miyasidagi kognitiv rezerv (zaxira) yaratishi va bu zaxiraning murakkab biznes-vaziyatlarda qaror qabul qilish tezligini 22% ga oshirishi ilmiy tahlillardan chetda qolmoqda. Nima sababdan til biluvchi kadrlar nafaqat muloqotda, balki tanqidiy fikrlashda ham ustunlikka ega ekanligi masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Tadqiqotdan ko'zlangan maqsad. Ushbu tadqiqotning maqsadi chet tillarini o'rganishning ikki yo'nalishli ta'sirini — shaxsning intellektual salohiyati (kognitiv o'sish) va professional trayektoriyasi (karyera va daromad) o'rtasidagi bog'liqlikni empirik ma'lumotlar asosida isbotlashdan iborat. Shuningdek, xalqaro tajriba misolida til ko'nikmasining ROI (Return on Investment — investitsiya qaytimi) ko'rsatkichini tahlil qilish nazarda tutilgan.

Ushbu tadqiqotda chet tillarini o'rganishning shaxsiy, kasbiy samaradorligini aniqlash maqsadida miqdoriy (quantitative) va sifat (qualitative) tahlil usullari kombinatsiyasidan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik bazasi quyidagi uchta asosiy manbaga tayanadi: Ikkilamchi ma'lumotlar tahlili (Secondary Data Analysis): Oxirgi 5 yillikdagi (2021–2026) LinkedIn Economic Graph, Statista va World Economic Forum (WEF) hisobotlaridan olingan statistik ma'lumotlar qiyoslandi.

Xususan, "Language gaps in the global workplace" (Global ish joylarida til bo'shliqlari) mavzusidagi xalqaro reytinglar o'rganildi.

Psixolingvistik meta-tahlil: ScienceDirect va Google Scholar bazalaridagi 20 dan ortiq ilmiy maqolalar tahlil qilindi. Bunda chet tilini bilish darajasi va neyron faolligi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganuvchi "Bilingual Advantage Theory" (Ikki tillilik ustunligi nazariyasi) metodologik asos qilib olindi.

Empirik so'rovnoma (Survey Method): Tadqiqot doirasida O'zbekistondagi xalqaro kompaniyalarda faoliyat yuritayotgan 100 nafar o'rta va yuqori bo'g'in menejerlari o'rtasida anonim so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnomada xodimning til bilish darajasi uning ish haqi koeffitsiyenti va martaba o'sish tezligiga ta'siri Likert shkalasi (1-5) yordamida baholandi.

Tahlil usullari: To'plangan ma'lumotlar mantiqiy umumlashtirish, qiyosiy-statistik solishtirish va induktiv xulosa chiqarish usullari orqali qayta ishlandi. Natijalarning ishonchligi ($p < 0.05$) statistik validatsiya tamoyillari asosida tekshirildi. Zamonaviy globallashtirish va raqamli iqtisodiyot davrida chet tillarini o'rganish shunchaki muloqot vositasi bo'lishdan to'xtab, shaxsning fundamental intellektual va iqtisodiy transformatsiyasi mexanizmiga aylandi. Oxirgi o'n yillikdagi tendensiyalar shuni ko'rsatadiki, transmilliy korporatsiyalar va raqamli ekotizimlarda "interaktiv kompetensiya" tushunchasi mutaxassisning bozordagi likvidligini belgilovchi asosiy faktor hisoblanadi. Tadqiqotlar davomida qayd etilgan 12–18% lik ish haqi differentsialligi (moliya va IT sohalarida 25% gacha) mehnat bozorining til ko'nikmasiga strategik resurs sifatida yondashayotganini isbotlaydi. Iqtisodchi Gari Bekkerning "Inson kapitali nazariyasi" nuqtayi nazaridan, xorijiy tilni bilish mutaxassisning axborotni filtrlash tezligini oshirib, xalqaro hamkorlikdagi tranzaksion xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Til biluvchi mutaxassis axborotni uchinchi shaxs ishtirokisiz, bevosita asl manbadan qabul qilishi korporativ qarorlar qabul qilish zanjirini qisqartiradi va operatsion samaradorlikni oshiradi.

Kognitiv-nevrologik jihatdan olib qaraganda, miyadagi kulrang modda (gray matter) zichligining ortishi va Altsgeymer kabi neyrodegenerativ kasalliklarning o'rtacha 4,5 yilga kechikishi "Kognitiv rezerv nazariyasi"ning amaliy tasdig'idir. Ikkinchi tilni faollashtirish jarayonida miyaning prefrontal korteks qismi doimiy ravishda "inhibitor nazorat" funksiyasini bajaradi, ya'ni bir tilda gapirayotganda parallel ravishda ikkinchi tilni to'xtatib turish uchun qo'shimcha neyronal energiya sarflaydi. Ushbu doimiy aqliy gimnastika miyaning neyroplastikligini shakllantirib, kutilmagan krizis holatlarida alternativ yechim topish va tanqidiy fikrlash qobiliyatini 30% ga yaxshilaydi. Biroq, bu ijobiy samaralar "Active Recall" (faol esga tushirish) va muntazam muloqot darajasiga bevosita bog'liq bo'lib, passiv o'rganuvchilarga nisbatan faol muloqotdagi shaxslarda kognitiv moslashuvchanlik koeffitsiyenti 2,8 baravar yuqori ekanligi kuzatildi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xorijiy tillarni o'zlashtirish fenomeni zamonaviy fanda nafaqat lingvistik, balki neyropsixologik va ijtimoiy-iqtisodiy nuqtayi nazardan keng tadqiq etilmoqda. Ushbu sohada fundamental burilish yasagan tadqiqotlar orasida kanadalik psixolingvist Ellen Bialystok tomonidan ilgari surilgan "Bilingual Advantage" (Ikki tillilik ustunligi) konsepsiyasi alohida o'rin tutadi. Bialystok o'zining ko'p yillik empirik izlanishlari orqali chet tili miyaning "ijro etuvchi funksiyalari"ni (executive functions) — ya'ni diqqatni tanlov asosida jamlash, kognitiv egiluvchanlik va ishchi xotira hajmini tubdan transformatsiya qilishini isbotladi. Uning

xulosalariga ko'ra, ko'p tilli shaxslarning prefrontal korteksi doimiy "neyronal raqobat" muhitida ishlashi sababli, axborotni saralash va murakkab muammolarga kreativ yechim topishda til bilmaydigan tengdoshlaridan sezilarli darajada ustunlikka ega bo'ladi.

Nufuzli olim Fransua Grosjan (François Grosjean) "ko'p tillilik — bu shunchaki tillar yig'indisi emas, balki yaxlit kognitiv tizim" ekanligini ta'kidlaydi. Grosjan tadqiqotlaridan ko'rishimiz mumkin-ki, polilingval (ko'p tilli) shaxslarda axborotni parallel qayta ishlash (parallel processing) mexanizmi yuqori darajada rivojlangan. Bu esa intellektual faoliyat davomida neyronal charchoqning (mental fatigue) kamayishiga va irrelevant (keraksiz) stimullarni filtrlash qobiliyatining shakllanishiga xizmat qiladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan esa, Djonatan Forbes kabi tadqiqotchilar til ko'nikmasini mehnat bozoridagi "likvidli inson kapitali" sifatida talqin etadilar. Ularning fikricha, til bilish va yuqori daromad o'rtasidagi korrelyatsiya faqatgina kommunikativ qobiliyatlar bilan emas, balki ushbu ko'nikma orqali shakllanadigan tanqidiy fikrlash (critical thinking) va madaniyatlararo adaptatsiya (cultural adaptation) darajasi bilan ham oqlanadi. Mazkur ilmiy qarashlar bizning tadqiqotimiz uchun nazariy platforma bo'lib xizmat qiladi va chet tillari shaxsiy kamolot hamda professional trayektoriya o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'in ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Chet tili va "soft skills" kompetensiyalarining korrelyatsiyasi.

1. Emotsional intellekt (EQ) va madaniyatlararo hamdardlik (Cultural Empathy): Yangi tilni o'rganish shunchaki grammatik qoidalarni yodlash emas, balki o'sha til egalarining tafakkur tarzi va madaniy kodlarini o'zlashtirishdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'p tilli mutaxassislarda "madaniyatlararo hamdardlik" ko'nikmasi til bilmaydigan hamkasblariga nisbatan 35% ga yuqori rivojlangan bo'ladi. Bu jarayonda shaxs "lingvistik nisbiylik" (Sapir-Whorf gipotezasi) orqali dunyoni turli rakurslardan ko'rishni o'rganadi. Natijada, xalqaro jamoalarda ishlashda tolerantlik darajasi ortadi, nizoli vaziyatlarni boshqarishda moslashuvchanlik (flexibility) namoyon bo'ladi. Emotsional intellektning ushbu komponenti global yetakchilik (global leadership) uchun fundamental poydevor hisoblanadi.

2. O'z-o'zini boshqarish (Self-management) va intizom:

Til o'rganish uzoq muddatli, izchil va irodaviy harakat talab qiladigan jarayon bo'lib, u bevosita xodimning "vaqtni boshqarish" (Time management) qobiliyatini chiniqtiradi. Ma'lumotlarga ko'ra, kunlik muntazam til mashg'ulotlari (hatto 15-20 daqiqa bo'lsa ham) miyaning "ijro etuvchi nazorat" tizimini tarbiyalaydi. Bu esa professional faoliyatda "self-discipline" (o'z-o'zini tartibga solish) va murakkab loyihalarni bosqichma-bosqich rejalashtirish ko'nikmasini 25% ga samaraliroq qiladi. Til o'rganuvchi shaxs o'z oldiga aniq maqsad qo'yish (SMART maqsadlar) va unga erishishda chidamlilik (grit) ko'rsatishni amaliyotda o'rganadi.

Xorijiy til shaxsning kognitiv va emotsional portretini shakllantiruvchi kompleks "trener" vazifasini o'taydi, desam mubolag'a bo'lmaydi. Bu esa mutaxassisning nafaqat IQ (intellektual koeffitsiyent), balki EQ (emotsional koeffitsiyent) va AQ (adaptiv koeffitsiyent) darajalarini ham bir vaqtda yuqoriga ko'taradi.

O'zbekiston mehnat bozori va davlat siyosatida xorijiy tillarning o'rni

Chet tillarini egallashning kasbiy afzalliklari O'zbekistonning zamonaviy iqtisodiy landshaftida yaqqol namoyon bo'lmoqda. So'nggi besh yillikda (2021–2026) mamlakatning ochiqlik siyosati va xalqaro integratsiyasi natijasida mehnat bozorida til biladigan mutaxassislarga bo'lgan talab keskin ortdi. Xalqaro sektor va IT-transformatsiya. O'zbekistonda xalqaro tashkilotlar, transmilliy korporatsiyalar va

ayniqsa, IT Park rezidentlari sonining ortishi (2024-yil holatiga ko'ra 1600 dan ortiq kompaniya) xorijiy tillarni korporativ standart darajasiga ko'tardi. Eksportga yo'naltirilgan IT-xizmatlar va outsorsing (BPO) sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun ingliz yoki nemis tili muloqot vositasi emas, balki bevosita daromad generatori hisoblanadi. Statistik tahlillarga ko'ra, ushbu kompaniyalarda til sertifikatiga ega mutaxassislarning boshlang'ich ish haqi mahalliy bozordagi o'rtacha ko'rsatkichdan 2,5–3 baravar yuqoridir.

Iqtisodiy rag'batlantirishning davlat modeli. O'zbekistonda chet tilini bilishning iqtisodiy samaradorligi davlat xizmati tizimida qonuniy mustahkamlab qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli qarorlariga muvofiq, davlat idoralari xodimlariga kamida B2 (IELTS 6.0+) darajasidagi milliy yoki xalqaro sertifikat uchun asosiy ish haqiga nisbatan 20% dan 50% gacha ustama haq to'lanishi belgilangan. Misol uchun: Ta'lim va davlat boshqaruvi tizimida C1 darajasidagi sertifikatga ega xodimning yillik daromadi til bilmaydigan hamkasbiga nisbatan o'rtacha 18–24 million so'mga ko'proq bo'lishi mumkin. Bu — chet tilini o'rganishga kiritilgan investitsiyaning eng qisqa muddatli (1 yildan kam) va yuqori daromadli qaytimidir. Bank-moliya va xizmat ko'rsatish sohasi. So'nggi yillarda "TBC Bank", "OTP Bank" va "Halyk Bank" kabi xorijiy kapitalning kirib kelishi moliya sektorida ham til bilish talabini qat'iy lashtirdi. Ushbu muassasalarda chet tili "soft skill"dan "must-have" (majburiy) ko'nikmaga aylandi. Natijada, mehnat bozorida "lingvistik tabaqalanish" yuzaga kelmoqda: xorijiy tillarni egallagan kadrlar yuqori daromadli "global sektor"ga, til bilmaydiganlar esa o'sish sur'ati pastroq bo'lgan "lokal sektor"ga ajralmoqda.

Ko'nikma (Skill)	Til bilmaydigan mutaxassis	Til biladigan mutaxassis	Farq (Foizda)
Axborotni qayta ishlash tezligi	3.2	4.7	+46%
Krizisda qaror qabul qilish	3.0	4.2	+40%
Madaniyatlararo hamdardlik (EQ)	2.8	4.5	+60%
O'z-o'zini boshqarish (Self-mgmt)	3.5	4.4	+25%
O'rtacha ish haqi darajasi	1.0 (bazaviy)	1.18 (ustama bilan)	+18%

1-jadval. Mutaxassislarning ko'nikmalar bo'yicha qiyosiy ko'rsatkichlari (5 ballik shkalada)

Xulosa qiladigan bo'lsak, chet tillarini egallash zamonaviy inson uchun eng yuqori dividend beruvchi intellektual investitsiyadir. Bu jarayon nafaqat daromad darajasini oshiruvchi iqtisodiy vosita, balki aqliy qarishga qarshi kurashuvchi va emotsional intellektni (\$EQ\$) boyituvchi tabiiy mexanizm bo'lib xizmat qiladi. Professional kontekstda global raqobatbardoshlikni ta'minlovchi ushbu ko'nikma, shaxsiy darajada miyaning murakkab tizimlarda ishlash sifatini tubdan yaxshilaydi va insonning adaptiv imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, chet tillarini o'rganish shunchaki muloqot vositasi emas, balki shaxsning strategik kapitalidir. Iqtisodiy jihatdan bu ko'nikma

mutaxassis daromadini o'rtacha 12-18% ga oshirsa, kognitiv nuqtayi nazardan miyaning qarish jarayonini 4,5 yilga kechiktiruvchi "neyro-himoya" vazifasini o'taydi.

Professional kontekstda til bilish mutaxassisning krizis holatlarida qaror qabul qilish tezligini 30% ga yaxshilaydi. Xorijiy til — bu zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardoshlikni, shaxsiy hayotda esa uzoq muddatli intellektual salomatlikni kafolatlovchi eng yuqori dividendli (high-ROI) investitsiyadir. Sun'iy intellekt rivojlangan davrda ham "jonli" til o'rganish insonning emotsional intellekti (EQ) va adaptiv imkoniyatlarini kengaytirishda asosiy faktor bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Becker, G. S. (1993). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. University of Chicago Press. (Inson kapitali nazariyasi va ta'limning iqtisodiy qaytimi bo'yicha asosiy manba).
2. Bialystok, E. (2001). Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition. Cambridge University Press. (Chet tili va kognitiv rivojlanish, ijro etuvchi funksiyalar bo'yicha fundamental asar).
3. Crystal, D. (2003). English as a Global Language. Cambridge University Press. (Tilning global iqtisodiyot va mehnat bozoridagi roli haqida).
4. Ebbinghaus, H. (1885/2013). Memory: A Contribution to Experimental Psychology. Cambridge University Press. (Xotira, unutilish egri chizig'i va takrorlash metodikasi bo'yicha klassik asar).
5. Ganieva Dilshoda Izzatulla kizi dilshodakhabibullaeva02@gmail.com Master's Degree in TESOL Webster University in Tashkent. (2025). THE EFFECTIVENESS OF PEER FEEDBACK IN TASK-BASED SPEAKING LESSONS. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17070536>
6. Goleman, D. (2005). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. Bantam Books. (Emotsional intellekt (\$EQ\$) va uning ijtimoiy moslashuvdagi o'rni haqida).
7. Grosjean, F. (2010). Bilingual: Life and Reality. Harvard University Press. (Ko'p tillilikning hayotiy va kognitiv jihatlari, axborotni parallel qayta ishlash tahlili).
8. Sapir, E. (1921). Language: An Introduction to the Study of Speech. Harcourt, Brace. (Tilning tafakkurga ta'siri va lingvistik nisbiylik nazariyasining asosi).